

MIGRACIJE I IDENTITETI
U SELIMA SLAVONSKE POSAVINE

BIBLIOTHECA CROATICA: SLAVONICA, SIRMIENSIA ET BARANYENSIA

Etničke teme

Knjiga 2

Nakladnik:

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Slavonski Brod

Za nakladnika:

dr. sc. Stanko Andrić

Recenzenti:

prof. dr. sc. Milana Černelić
dr. sc. Sanja Lazanin

Lektura:

Slavko Sušilović, prof.

Izrada kazala:

Tatjana Melnik, prof.

Grafička priprema:

Krešendo, Osijek

Tisak:

Grafika d.o.o., Osijek

Naklada:

400 primjeraka

ISBN 978-953-8102-03-5

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Gradske
i sveučilišne knjižnice u Osijeku pod brojem 140818033

*Izdavanje ove knjige novčano je pomoglo
Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske*

Slika na koricama: isječak iz videa “Kuti – selo što čuva uspomene”, postavio: *dika loo*
(Ivan Dikanović), obj. 25. rujna 2013. (<https://www.youtube.com>)

Marinko Vuković

**MIGRACIJE I IDENTITETI
U SELIMA SLAVONSKE POSAVINE**

Povijesno-etnološka studija slučaja

Slavonski Brod, prosinac 2017.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
I. UVOD	11
1. Cilj istraživanja	12
II. KRITIČKI OSVRT NA METODOLOGIJU, TEORIJE I POVIJESNI DIO ISTRAŽIVANJA	17
III . METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	27
IV. TEORIJE O MIGRACIJAMA	31
1. Uvod	31
2. Uzroci migracija	32
3. Posljedice migracija	36
Oblici prilagodbe	40
4. Tipovi doseljavanja i tipovi zajednica	42
V. TEORIJE O IDENTITETU	44
1. Uvod	44
2. Etnički identitet	45
2.1. Razine istraživanja etničkog identiteta	49
A. Psihološka razina	49
B. Sociološka razina	50
2.2. Nastanak etničkog identiteta	51
A. Kulturni pristup	51
B. Povijesni pristup	51
C. Sociološki pristup – konstrukcija u interakcijskom procesu	52
3. Sociološka usmjerenja u analizi identiteta	54
A. Sociološko gledište	55
B. Sociokulturno-antropološko gledište	56

4. Etnološke i kulturno-antropološke teorije etničkog identiteta	58
A. Etnološki i antropološki pristup	59
B. Barthova teorija etničkog identiteta	62
C. Objektivni i subjektivni čimbenici identiteta	66
VI. POVIJESNI KONTEKST	70
1. Šokci – starosjedioci	71
A. Seobe	71
B. Podrijetlo i ime	76
2. Ličani i Kordunaši – doseljenici	89
A. Vlasi	90
B. Bunjevci	93
C. Povijesni tijek migracija iz Like i Korduna i geneza doseljenika	96
3. Povijest istraživanih naselja	104
A. Brodski Stupnik	104
B. Stupnički Kuti	106
VII. ISTRAŽIVANJE MIGRACIJA	108
1. Istraživanje literature i arhivskih izvora	108
A. Razlozi migracija	108
B. Dinamika doseljavanja	111
C. Područje iseljavanja	112
D. Način doseljavanja	113
2. Terensko istraživanje	113
A. Uzroci	114
B. Posljedice	118
C. Tipovi i vrste doseljavanja	121
a. Tipovi doseljavanja	122
b. Vrste naseljavanja	123
D. Prilagodba, akulturacija, asimilacija	124
E. Kontakt starosjedilaca i doseljenika	130

VIII. ISTRAŽIVANJE IDENTITETA STAROSJEDILACA – ŠOKACA I DOSELJENIKA – LIČANA I KORDUNAŠA	133
1. Smjernice za istraživanje subetničkog identiteta starosjedilaca i doseljenika	133
2. Različiti znanstveni pristupi istraživanju identiteta starosjedilaca i doseljenika	136
3. Mnogi identiteti istraživanih skupina	143
4. Činjenica postojanja različitosti u mentalitetu među skupinama	148
5. Nastajanje subetničkog identiteta starosjedilaca i doseljenika	157
6. Stvaranje identiteta na primjeru starosjedilačkoga naselja	161
7. Činjenica postojanja različitoga dijalekta među skupinama	170
8. Analiza identiteta skupina unutar znanosti o društvu i znanosti o kulturi	174
9. Konstrukcija identiteta, granice unutar skupine i granice među skupinama	183
10. Održavanje, transformacija i prijenos kulturnih elemenata među skupinama	203
 IX. ZAKLJUČAK	 211
 Literatura	 225
Izvori	234
Popis karata	235
Popis kazivača	236
Popis kratica	237
Sažetak	239
<i>Summary: Migrations and Identities in the Villages of Slavonian Posavina (A Historico-Ethnological Case Study)</i>	<i>240</i>
Karte	241
Kazalo osobnih imena	255
Kazalo zemljopisnih imena	265
Kazalo pojmova	272

PREDGOVOR

Ovaj je rad napisan u razdoblju od 2006. do 2010. godine, a rezultat je istraživanja migracija iz Like i Korduna u sela slavonske Posavine od kraja 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća, te međusobnog kulturnog utjecaja doseljenika i starosjedilaca. Iz rada je nastala doktorska disertacija pod naslovom «Migracije, održavanje i transformacija identiteta u ruralnim zajednicama slavonske Posavine» koja je obranjena 17. ožujka 2010. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U radu su prikazani rezultati istraživanja o čuvanju i promjenama identiteta dviju regionalnih i subetničkih skupina, što je potkrijepljeno brojnim povijesno-kulturnim elementima. Osim pregleda i analize odabranih literarnih i arhivskih izvora, obavljeno je terensko istraživanje koje čini samu bit ovoga rada. Terensko istraživanje je klasična etnološka metoda istraživanja koja daje najvažnije i najtočnije podatke o nekim kulturnim pojavama. Budući da je prošlo dosta vremena od istraživanja i pisanja rada, napisano je nekoliko novih radova koji su se dotakli istraživane teme. Također neki radovi nisu bili korišteni kada je rad nastajao. Radovi koji nisu bili korišteni u ranijoj verziji rukopisa nisu imali presudan značaj za istraživanje i utvrđene činjenice prilikom istraživanja. Naravno da radom nisu dani zadnji i konačni odgovori na problematiku unutarnjih migracija, subetničkog identiteta i subetničke interkulturalnosti. Za nadati se je da će ovaj rad biti poticaj i polazište za druga slična istraživanja koja će upotpuniti prezentirane spoznaje ovoga rada.

Izrada ovoga rada sigurno ne bi bila moguća bez ljudi iz istraživanih regionalnih i subetničkih skupina koji su pristali biti kazivači i koji su odvojili svoje vrijeme za razgovore i ispitivanja. Stoga se zahvaljujem mještanima sela Gornjeg Lađevca, Brodskoga Stupnika i Kuta (Stupničkih).

Zahvaljujem se djelatnicima brojnih ustanova koji su mi izišli u susret tijekom istraživanja i bili mi na usluzi: djelatnicima Državnog arhiva u Slavonskom Brodu za korištenje arhivskoga gradiva, Matičnom uredu Brodsko-posavske županije za korištenje matičnih knjiga, djelatnicima Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu za posudbu i korištenje literature, djelatnicima Hrvatskog državnog arhiva za korištenje arhivskoga gradiva, djelatnicima Odsjeka za etnologiju Hr-

vatske akademije znanosti i umjetnosti za korištenje literature i arhivskog gradiva, djelatnicima Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu za korištenje literature i arhivskog gradiva, djelatnicima Nacionalne i sveučilišne knjižnice za korištenje literature.

Zahvaljujem se Hrvatskom institutu za povijest – Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje što je prihvatila ovaj rad za objavljivanje.

Na kraju se posebno zahvaljujem prof. dr. Jadranki Jakopović Grbić koja mi je svojim stručnim i dobronamjernim savjetima pomogla pri pisanju ovoga rada.

Marinko Vuković

Zagreb, 20. rujna 2017.

I. UVOD

Prostor je Slavonije tijekom osmanskih osvajačkih ratova, osmanske vlasti, te nakon oslobođenja od Osmanlija, postao područjem intenzivnih migracija stanovništva. Zahvaljujući svojemu gospodarskom potencijalu Slavonija je postala privlačna doseljenicima iz gotovo svih krajeva južnoslavenskoga prostora, pripadnicima različitih vjera, naroda i kultura.

Naime, gledano u povijesnome kontekstu, područje je slavonske Posavine dijelilo sudbinu cijele ondašnje Slavonije. Nakon oslobođenja od Osmanlija Slavonija je gotovo ostala bez stanovništva, drugim riječima – pusta. U novije se vrijeme smatra da samo deset posto današnjega stanovništva potječe od predaka koji su u Slavoniji živjeli u predosmanskom razdoblju (Mažuran, 1988: 9, 20, 41). Ima mišljenja da je taj broj bio ipak veći, prema nekim procjenama i do trideset posto, jer nakon osmanskog osvajanja Slavonije nije došlo do većeg raseljavanja zatečenog starosjedilačkoga stanovništva. Naprotiv, ono je ostalo, a osmanske su vlasti kroz cijelo vrijeme svoje vladavine naseljavale stanovništvo različitih konfesija, uglavnom s područja južno od Save (Moačanin, 2001: 13-45; usp. Bara i Lajić, 2010: 87-89). Većina stanovništva u Slavoniju se doselila tijekom posljednjih triju stoljeća. Stoga se ne može govoriti o autohtonome stanovništvu Slavonije u apsolutnom smislu, budući da je udio takvih stanovnika u istraživanim selima danas neznatan. Stanovništvo naseljeno krajem 17. i u prvoj polovini 18. stoljeća uvjetno, doduše, možemo nazivati autohtonim stanovništvom jer ih time razlikujemo od stanovništva doseljenoga krajem 19. i tijekom 20. stoljeća.

U ovoj se studiji raspravlja o kulturnim razlikama i sličnostima između stanovnika doseljenih u Slavoniju i starosjedilačkoga stanovništva slavonskih ruralnih zajednica, koji pripadaju istoj vjerskoj i etničkoj skupini, odnosno o varijacijama njihovih identiteta. Nadalje, u ovoj se studiji istražuje povijesni tijek migracija i etnogeneza pojedinih skupina. Također se istražuju uzroci migracija te se analizira kulturni identitet u ustrojenim ruralnim zajednicama. Ispituje se kakvi su njihovi odnosi unutar vlastite zajednice, a kakvima oni postaju kroz percepciju drugih skupina.

Istraživanjem su obuhvaćena mjesta i sela smještena južno od magistralne ceste Nova Gradiška – Slavonski Brod, bliže rijeci Savi, te sela uz tu cestu. O tim selima prije samoga istraživanja postojale su samo djelomične spoznaje o razlikama u govoru, običajima i drugim kulturnim elementima. Stoga se pretpostavilo kako postoje elementi koji bi mogli potvrditi ove pretpostavke. Uzroke razlika zamijećenih već prije samoga istraživanja potražilo se u migracijama stanovništva te u kulturnim elementima koji su se unosili dolaskom doseljenika u migracijsko područje.

Tema je ove studije odabrana zato što pridonosi raspravi o podrijetlu hrvatskih subetničkih skupina i izgradnji njihovih kulturnih identiteta uslijed njihove međusobne interakcije.

Područje koje se željelo obuhvatiti ovim istraživanjem zahtijevalo je pomno određenje, no geografski ga nije bilo lako definirati, budući da geografska znanost za područje slavonske Posavine ne rabi poseban naziv. Za područje između Nove Gradiške i Slavnskoga Broda, omeđeno Požeškom i Dilj-gorom na sjeveru i rijekom Savom na jugu, u stručnoj je literaturi poznat samo jedan naziv – brodska Posavina. U svakodnevnome se govoru može čuti i izraz Posavina.

Područje na kojemu je provedeno istraživanje, prema staroj austrijskoj administrativnoj podjeli, pripada bivšemu Kraljevskom kotarskom uredu (oblasti Oriovac. Veći dio toga područja danas administrativno pripada Slavnskomu Brodu, dok manji dio pripada Novoj Gradiški.¹ Istraživanje je provedeno u selima na navedenome području.

Područje istraživanja, s obzirom na jezične osobitosti, znatno se geografski podudara s područjem na kojemu je nekada bila rasprostranjena ikavica stare štokavske akcentuacije. Tom se ikavicom govorilo na području koje se prostiralo između područja ikavsko/jekavskih štokavskih govora stare akcentuacije (na istoku) i jekavskih štokavskih govora nove akcentuacije (na sjeveru i zapadu).

Istraživanje i rasprava temelje se na literaturi i arhivskome gradivu te na terenskom istraživanju provedenom u selima Stupnički Kuti i Brodski Stupnik.

1. Cilj istraživanja

Ovo je istraživanje, s jedne strane, usmjereno na migracije u područje koje se odredilo za predmet promatranja, a s druge strane na međusobnu kulturnu interakciju *indigenih* stanovnika (onih koji su se ranije doselili) s *alohthonim* stanovnicima (onima koji su se kasnije doselili). Pod pojmom *indigeni stanovnici*

¹ Danas to područje čine općine: Nova Kapela, Oriovac, Brodski Stupnik, Sibinj i Bebrina.

podrazumijeva se stanovništvo rimokatoličke vjeroispovijesti koje je preostalo na ovome tlu još od vremena osmanske okupacije Slavonije, zatim ono stanovništvo koje se bilo doselilo neposredno nakon odlaska Osmanlija, te stanovništvo koje se nastavilo doseljavati sve do sredine 18. stoljeća. U kolokvijalnome govoru ovi su stanovnici poznati i kao *Šokci*. Pod pojmom *alobtoni stanovnici* podrazumijeva se stanovništvo doseljeno krajem 19. i početkom 20. stoljeća s područja Like i Korduna. U kolokvijalnome se govoru za njih koristi naziv *Ličani*.

Za istraživanje je odabrano stanovništvo koje pripada istoj nacionalnoj zajednici – Hrvatima. Predmet istraživanja prostorno se ograničio na uže područje zapadne brodske Posavine (vidi kartu br. 1). Premda postoje i druge etničke i subetničke skupine na istraživanome području, one u promatranim seoskim zajednicama predstavljaju neznatnu manjinu, pa se može pretpostaviti da je i njihov kulturni utjecaj na istraživane regionalne subetničke skupine skroman. Stoga je istraživanje svedeno na dvije spomenute regionalne subetničke skupine – Šokce i Ličane.

U istraživanju se upotrebljava naziv *regionalna subetnička skupina* zbog toga što se ovdje susreće s hrvatskim etničkim skupinama (grupama) odnosno etnicima (ili etnonimima), regionalnim skupinama i etničkim skupinama drugih, nehrvatskih nacionalnih zajednica. Budući da se i u znanstvenoj literaturi i kod autora koji se bave ovom problematikom može naići na iste termine, no u različitome značenju, izraz *regionalna subetnička skupina* pokazao se najprikladnijim za ovu studiju.

Primjerice, kada je riječ o stanovništvu doseljenom iz Like i Korduna te o starosjedilačkome stanovništvu u Slavoniji, pridjevom *regionalni* pojmovno će se odrediti geografsko područje tih hrvatskih regija. Međutim, stanovništvo doseljeno u Liku i na Kordun te starosjedilačko stanovništvo Slavonije pripadaju, po svome podrijetlu i etnogenezi, različitim hrvatskim *etničkim skupinama* (grupama), odnosno *eticima* (ili *etnonimima*). No, kako svaki od spomenutih termina (regionalna skupina, etnička skupina, etnik ili etnonim) dolazi iz različitih znanosti i znanstvenih disciplina, te iz jezika zemalja s različitim znanstvenim tradicijama, ni jedan od tih termina ne obuhvaća sve istraživane skupine u potpunosti. Stoga se terminu *regionalni*, za istraživane skupine, dodao termin *subetnička skupina*. Naime, termin *regionalna subetnička skupina* u najvećemu dijelu pojmovno obuhvaća sva tri spomenuta termina (*regionalna skupina*, *etnička skupina*, *etnik* ili *etnonim*). Subetnička skupina, prema lat. *sub*, 'pod, ispod' + gr. *etnos*, 'mnoštvo', 'četa', 'hrpa', 'pleme', 'puk', znači podetničku, podnarodnu skupinu, tj. to je skupina ljudi iste etničnosti, dio etnije na jedinstvenom području s kulturnim i jezičnim posebnostima, ali i elementima pripadajuće etničke samosvijesti. Posljedica

je nepotpunoga ujediniteljskoga procesa kojim se etnije, koje su kulturno, jezično i vjerski bliske, ujedinjuju u krupnije etničko društvo, ili je posljedica podjele etnije migracijom. U tijeku ujediniteljskoga procesa etnije subetnička skupina može izgubiti svoju osobitost i postati njezinim sastavnim dijelom (Černelić,² 2006: 13-17; Jambrešić,³ 1992: 226-227, 236; Heršak, 1998: 54, 58, 61, 62, 111, 264).

Ovim se istraživanjem nastojalo istražiti i razjasniti nekoliko značajnih problema.

- a) Uz pomoć teorija o migracijama nastojalo se razjasniti probleme uzroka i posljedica migracija iz Like i Korduna te promjene koje su one izazvale u području doseljavanja. Tražili su se odgovori na sljedeća pitanja:
 1. Koji su bili uzroci unutarnjih migracija i koje su njezine posljedice na demografsku sliku emigracijskoga i imigracijskoga područja?
 2. Koje su se kulturne promjene dogodile na imigracijskome području tijekom procesa adaptacije doseljenoga stanovništva, zatim tijekom procesa adaptacije starosjedilačkoga stanovništva, a koje su nastale njihovim uzajamnim utjecajima?
 3. Koji je od procesa postao dominantan tijekom kulturne interakcije: proces akulturacije ili proces asimilacije?
- b) Uz pomoć teorija koje se bave identitetom etničkih skupina i identitetom skupina općenito, nastojalo se objasniti što se događa s identitetom regionalnih (subetničkih) skupina tijekom njihove interakcije i inkorporacije u zajedničkome geografskom okruženju. Tražili su se odgovori na sljedeća pitanja:
 1. Nastaje li tijekom interakcije subetničkih skupina novi identitet ili svaka skupina zadržava svoj identitet?

² U knjizi *Bunjevačke studije* autorica Bunjevce naziva *hrvatskom etničkom grupom*.

³ Autorica u tome radu koristi izraz *etnonim*, što je ime kojim neka etnija označuje sebe ili kojim je drugi narodi označuju, a time pokriva i pojmovno područje za koje se rabi izraz *etnik*. Taj je naziv često, ali ne uvijek, isto što i etnonim. *Etnik* je izraz koji označuje stanovnika mjesta, kraja, zemlje ili države (Heršak, 1998: 58, 61). Jambrešić etnonime dijeli na prve ili legitimne tipove etnonima (Hrvati, Srbi), koji su ovjereni dominantnim ideološkim diskursom, zatim druge ili alternativne etnonime (Šokci, Bunjevci, Vlasi, Kranjci), koji imaju prvotno značenje etnika, a kasnije više govore o osjećaju razlike, vlastitom/tuđem osjećaju *drugog* i *drugacijeg* identiteta, ne razlučujući jasno homogene etničke skupine. Treći tip etnonima naziva zamjenskim (Muži, Žabari, Brđani, Krdžani, pravoslavci, katolici), koji imaju oznake lokalnoga, regionalnog i konfesionalnog identiteta.

2. Postoje li bitne razlike u svakodnevnome načinu življenja između istraživanih subetničkih skupina s obzirom na duhovno, društveno i materijalno područje?
 3. Koja su obilježja (markeri) pokazatelji održavanja kulturne, odnosno identitetske granice između subetničkih skupina?
- c) Uz pomoć izlaganja povijesnoga tijeka njihovih migracija, njihove povijesti i geografskoga područja s kojega podrijetlom dolaze, nastojalo se prikazati etnogenezu istraživanih regionalnih (subetničkih) skupina. Isto se to pokušalo istražiti uz pomoć usporedbe dijalekata i elemenata tradicijske kulture.
1. Migracije šokačke subetničke skupine s osvrtom na etnogenezu.
 2. Migracije Kordunaša i Ličana s osvrtom na etnogenezu.
 3. U kojoj su se mjeri utjecaji vlaškoga, bunjevačkoga i općenito dinarskoga kulturnog obrasca zadržali kod kordunaško-ličkih imigranta u Slavoniji?

Prije nego što se pokušaju dati odgovori na ova pitanja, valja izdvojiti najbitnije činjenice o kulturi kao širemu kontekstu u kojemu se odvijaju procesi migracija i u kojemu nastaje fenomen identiteta (etničkoga, subetničkoga, regionalnoga i dr.).

Ni jedno ljudsko društvo ili ljudska zajednica, u smislu ponašanja, materijalnoga i duhovnoga stvaralaštva, nema posve homogenu kulturu, a stoga ni strukture kao što su jezik ili vjera. Posuđivanje i prožimanje kulturnih sadržaja uvijek se odvija na intenzivan način i traje neprestano. Kulture se izgrađuju na način sličan onome na koji ptice grade svoja gnijezda. One se poput gnijezda oblikuju od raznolikoga materijala. Prikladnu se građu uzima iz okoline baš kao što ptice uzimaju odgovarajuće grančice, travke i lišće da bi svaka vrsta mogla imati drugačije gnijezdo. Ovakva se usporedba daje primijeniti na kulturni razvitak i nastanak etnija (prema francuskom antropologu Leroi-Gourhanu). Izgradnja kulture može se, naime, odvijati i na drugačiji način. Tako su, primjerice, na sagovima Istoka preuzeti motivi carskih orlova tipični za Rusiju. Motiv orla tako je postao dijelom tradicije istočnih kultura. Drugi su primjer slavonski dukati koji također na sebi imaju habsburškog (austrijskog) orla, no riječ je o simbolu austrougarskoga carstva. Dakle, kultura nastaje na temelju susreta čovjeka, prirode i društva. Kultura se odvija kao stalan proces koji uvijek uključuje ta tri čimbenika. Budući da se kulture stalno mijenjaju, ne može se govoriti o potpunoj asimilaciji neke kulture, odnosno o čistoći neke kulture. Jasno je da se hrvatska etnija pokazuje kao izra-

zito kulturno heterogena u svome nastajanju. Budući da se ta heterogenost još uvijek održava u pojedinim hrvatskim regijama, ona stvara svojevrsnu podjelu, odnosno tzv. subetničku podjelu (Čačić-Kumpes i Heršak, 1994: 195-197).